

L'arrelament territorial de la «Idea».

El cas dels anarquistes d'Igualada¹

Antoni Dalmau i Ribalta

És evident que l'organització de l'anarquisme català en les dècades del canvi de segle XIX-XX es va nodrir substancialment, com no podia ser de cap altra manera, de la classe obrera barcelonina, resident molt sovint en els pobles del Pla que es trobaven en els anomenats «afores» i que van ser annexionats a la capital precisament entre els anys 1897 i 1904. Aquest nucli autòcton va rebre al llarg d'aquests anys una aportació molt notable de nous efectius, procedent de dos tipus d'emigració obrera: d'una banda, els treballadors arribats d'altres parts d'Espanya, bàsicament del món rural, alguns dels quals van figurar ben aviat entre els dirigents més significats de l'anarquisme; i, d'altra banda, els obrers que procedien de l'interior de Catalunya mateix, fos perquè havien desertat del món rural dels seus orígens, fos perquè havien estat virtualment expulsats dels seus llocs de procedència per les crisis que afectaven, de manera més o menys cíclica, les poblacions industrials del primer i el segon cinturons de la Ciutat Comtal.

En el darrer cas, alguns dels nouvinguts a la capital es van incorporar als grups llibertaris barcelonins amb un notable bagatge activista que ja havien adquirit i aprofundit en les seves poblacions d'origen, on el moviment anarquista havia implantat també les seves arrels i gaudia ja

1. Aquest article va ser publicat originàriament en versió castellana a *Historia Social* (València), núm. 68 (octubre 2010), p. 153-166. Agraïxo als editors l'autorització per publicar-lo, ara en llengua catalana, en aquestes pàgines.

d'una certa trajectòria de mobilitzacions i d'afiliació, almenys tan notable, en termes relatius, com la de la mateixa Barcelona i la seva rodalia. En aquest sentit, un lleuger repàs a la implantació territorial de l'anarquisme a Catalunya, basat sobretot en l'assistència als congressos i en la premsa local de l'època, ens remet ben aviat a poblacions industrialitzades com Reus, Sabadell, Igualada i comarca, Mataró, Terrassa, Valls, Olot...

En aquest article pretenem focalitzar la nostra atenció en el cas dels anarquistes d'Igualada i la comarca de l'Anoia, fonamentalment per dues raons: en primer lloc, pel profund arrelament que el moviment llibertari va tenir en aquesta zona industrialitzada del segon cinturó de Barcelona. En aquest sentit, n'hi ha prou amb recordar que, ja el 1881, els treballadors igualadins adherits a la Federación de Trabajadores de la Región Española (FTRE) van sumar 1.158 efectius per a un total d'uns 10.000 habitants, fins a arribar a l'extrem realment espectacular, a les acaballes del 1919, dels més de 5.600 afiliats del Sindicat Únic per a uns 12.500 habitants. Es pot recordar, així mateix, que en l'esmentada població catalana es va publicar, entre altres periòdics, el setmanari anarcocol·lectivista *La Federación Igualadina*, que va tenir una notable difusió a tot Espanya entre 1883 i 1885 (128 números). I, en segon lloc, també resulta interessant centrar l'atenció en aquesta zona perquè un nucli apreciable d'obrers igualadins van tenir un paper realment rellevant en la direcció de les diverses formes d'articulació que va adoptar l'anarquisme des dels temps de la FTRE (1881-1888) fins a l'època de la fundació de la Confederació Nacional del Treball (CNT) i la seva plena consolidació fins a arribar a la Guerra Civil.

En definitiva, no es tracta precisament d'explicar la història de l'anarquisme d'Igualada, sinó d'esbossar l'evolució del moviment llibertari català a través d'un grapat de dirigents rellevants, expressió viva de l'arrelament territorial de la «Idea». Per a això recorrerem a tres moments clau d'aquesta evolució: en primer lloc, l'intens debat entre col·lectivistes i comunistes que es va produir, aproximadament, entre els anys 1880 i 1890; en segon lloc, els atemptats i la repressió dels últims anys del segle XIX (1893-1900); i, finalment, a partir del 1910, l'auge de l'anarcosindicalisme fins als anys de la dictadura i la República, la Guerra Civil i l'exili.

LA POLÈMICA ENTRE ANARCOCOL-LECTIVISTES I ANARCOCOMUNISTES

Com és ben sabut, a la darrereria del segle XIX, una de les qüestions més debatudes en el si de l'anarquisme espanyol, juntament amb els aspectes tàctics i d'organització, va ser la forma concreta de funcionament de la societat futura, un cop s'hagués produït la desitjada revolució social. A aquest debat tan abstracte —i en alguns moments bizantí— els anarquistes van dedicar un gran apassionament i bona part del seu temps en la penúltima dècada del segle XIX. La polèmica, que es va anar esllanguint amb el pas dels anys, va saldar-se, com veurem, amb l'acceptació general d'una visió comuna que Tarrida del Màrmol va sintetitzar feliçment amb l'expressió «anarquisme sense adjectius», però amb una imposició natural progressiva de les tesis comunistes.²

Doncs bé, un dels protagonistes principals d'aquest debat va ser l'igualadí Martí Borràs i Jover (1845-1894), un home sord, modest sabater i pare de família nombrosa, que va acabar suïcidant-se als quaranta-nou anys, víctima innocent de la repressió policial i governativa que es va desencadenar a partir dels atemptats anarquistes de la darrera dècada del segle XIX.³ En l'època del naixement de Borràs, Igualada era una vila en ple creixement demogràfic que tenia uns deu mil habitants i una indústria cotonera que, en l'operació del filat, era la segona més important de Catalunya, immediatament després de Barcelona. Aquesta indústria donava feina a més de tres mil obrers. Això no obstant, precisament en aquells mateixos anys el cotó va iniciar una etapa de transformacions

2. Vegeu fonamentalment José ÁLVAREZ JUNCO: *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*, Madrid, Siglo XXI, 1976, cap. 13, p. 341-374, i Jordi PIQUÉ I PADRÓ: *Anarco-col-lectivisme i anarco-comunisme: L'oposició de dues postures en el moviment anarquista català (1881-1891)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 65-72. Un text clàssic sobre aquest debat figura a Federico URALLES: *La evolución de la filosofía en España*, Barcelona, Ediciones de Cultura Popular, 1968, cap. II, p. 114-144. I un bon resum és a George Richard ESENWEIN: *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement in Spain, 1868-1898*, Berkeley i Los Ángeles, University of California Press, 1989.
3. Ens hem ocupat molt àmpliament d'aquests fets en el nostre llibre recent: Antoni DALMAU I RIBALTA: *El procés de Montjuïc: Barcelona al final del segle XIX*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Editorial Base, 2010. Sobre Borràs, vegeu concretament la nostra biografia «Martí Borràs i Jover (1845-1894) o el primer comunisme llibertari», *Revista d'Igualada*, núm. 26 (setembre 2007), p. 14-31.

profundes, amb la instal·lació de maquinària moderna accionada per la força hidràulica o pel vapor. Això va generar a Igualada una crisi important, ja que, per culpa dels seus problemes amb el proveïment de l'energia, no podia seguir el ritme del procés de mecanització que s'estava imposant pertot arreu. I, just quan Borràs es trobava en l'edat d'incorporar-se al món laboral, la crisi del cotó va posar-se en evidència i en tan sols tres anys (1857-1860) Igualada va perdre 2.104 habitants nets. Aquests fets expliquen sens dubte el trasllat de Borràs a la vila de Gràcia i l'elecció d'un ofici tan allunyat de la seva tradició familiar com el de sabater.

La llar de Martí Borràs i la seva abnegada companya Francisca Saperas va ser sempre un lloc de refugi i de conspiracions de tota mena. Allí va forjar-se en gran manera el que s'ha anomenat el *nucli anarcocomunista de Gràcia*, encapçalat pel mateix Borràs i per Emili Hugas, un sastre i tipògraf de més edat que havia estat un dels iniciadors de l'internacionalisme bakuninista a Espanya.⁴ En realitat, i com és ben sabut, el primer espanyol que va defensar públicament una posició comunista va ser Miguel Rubio, un sabater sevillà delegat de Montejaque en el segon congrés regional celebrat a Sevilla el 1882. Però no va ser l'únic. Un any després, aquest mateix punt de vista era recuperat precisament per l'esmentat nucli de Gràcia.

El moment concret de l'inici d'aquesta controvèrsia oberta va coincidir amb la dura repressió de les forces de seguretat de l'Estat contra La Mano Negra, una suposada organització anarquista secreta i violenta que havia actuat a Andalusia i a la qual s'atribuïen diversos incendis i crims. Certs sectors del moviment anarquista acusaven la FTRE d'una tebior excessiva i qüestionaven la seva actitud legalista i el model d'estatuts que s'havia atorgat l'organització. En paraules de Jordi Piqué:

El 3 de febrer de 1883, davant la postura poc definida de la Secció de sabaters de Gràcia, la Comissió Federal els demana que manifestin si estan d'acord o no amb «Los Desheredados» [*grup dissident andalús creat el gener del 1883*]. En un moment en què moltes seccions i federacions locals manifesten el seu suport a la Comissió Federal, la reclamació dirigida contra els sabaters de Gràcia ja demostra un comportament crític entre alguns federats d'aquesta localitat. En aquest grup destaquen el sastre Emili Hugas

4. Altres membres del grup van ser Benvingut Mateu Sagués, Francisco Pagès, Jaume Clarà, F. Fargas, F. Casas, F. Borràs, R. García i J. Mañà.

L'arrelament territorial de la «Idea». El cas dels anarquistes d'Igualada

i el sabater Martí Borràs i Javé [sic]. Ambdós sabien llegir en francès i [...] s'inspiraran en l'anarco-comunisme de «Le Révolté».⁵

En aquells moments inicials, la discussió encara se centrava únicament en la presumpta rigidesa dels estatuts de la FTRE. Així, al maig del 1883 i amb la perspectiva del proper congrés de València, la federació local de Gràcia va presentar un «Proyecto de Reglamento de la Federación Regional Española» i uns «Estatutos típicos de Federación comarcal» que van ser reproduïts a *La Federación Igualadina* del primer de juny.⁶ I continua Piqué:

Contra aquest centralisme burocràtic de la Comissió Federal, els de Gràcia reivindiquen la rehabilitació pràctica de la comarca i la llibertat de tots els organismes per a comunicar-se entre ells. [...] A més a més, el «projecte» pretén reduir les atribucions de la comissió Federal, és a dir, convertir-la en un centre d'estadística i correspondència, en una tasca estrictament administrativa.

El cert és que, lògicament, el «projecte» de Gràcia va ser molt mal rebut i va merèixer diverses respostes de rebuig.⁷ Però els de Gràcia les van replicar al juny mitjançant un llarg escrit que va aparèixer el 6 de juliol a *La Federación Igualadina*. Els dotze signants es reafirmaven en la llibertat i l'autonomia de les federacions i acusaven molts punts dels estatuts d'autoritaris, defectuosos i ambigus. El cas és que, finalment, els controvertits estatuts van ser mantinguts sense cap modificació en el III Congrés Regional de València, celebrat a l'octubre d'aquell 1883.⁸

En realitat i tal com ja hem dit, aquell debat estatutari no implicava cap atac directe contra la teoria col·lectivista. Però el fracàs de la seva iniciativa, així com l'actitud de nul·la indulgència d'alguns medis anarquistes —com, per exemple, Josep Lluнас i el seu periòdic *La Tra-*

5. J. PIQUÉ: *Anarco-col·lectivisme...*, p. 40.

6. Vegeu <http://diba.cat/xbcr/temp/FEDERACION_IGUALADINA-1883-FEDERACION_IGUALADINA_18830601.PDF#page=1>. Reproduït a Francisco MADRID i Claudio VENZA: *Antología documental del anarquismo español, vol. 1, De la Primera Internacional al Proceso de Montjuïc (1868-1896)*, Madrid, Fundación Anselmo Lorenzo, 2001.

7. Max NETTLAU: *La Première Internationale en Espagne. 1868-1888*, Amsterdam, IISG, 1969, p. 433-434.

8. *Ibidem* i J. PIQUÉ: *Anarco-col·lectivisme...*, p. 43.

montana— envers els jornalers tràgicament represaliats a Andalusia, van anar endurint de manera progressiva les posicions del nucli de Gràcia, que va acabar defensant, ja de forma oberta, les tesis de l'anarcocomunisme. En aquest sentit, la celebració a Barcelona de l'anomenat Congrés Cosmopolita (juliol del 1885) hauria pogut ser un bon moment per entaular aquest debat, ja que els dos corrents hi estaven representats. Tanmateix, el resultat d'aquest congrés va ser un fracàs.⁹ Així i tot, en aquells moments es va anar produint un cert decantament progressiu i, tal com ho observa Álvarez Junco:

[...] en los Congresos y manifiestos de 1885-86 van desapareciendo ya los lemas «Anarquismo, Federación, Colectivismo», sustituidos por «Salud y Emancipación» o «Salud y Revolución Social», y en el gran manifiesto de 1886, que intenta la conciliación y el relanzamiento de la lánguida Federación de Trabajadores, se evita cuidadosamente aclarar el sistema económico futuro y se limitan a postular, aparte de la propiedad colectiva, «una distribución racional del producto del trabajo».¹⁰

El fet fonamental que va marcar marca la inflexió definitiva en la línia ascendent del comunisme llibertari va ser la publicació, per part dels membres del nucli de Gràcia, de dos periòdics d'aparició irregular: en primer lloc, *La Justicia Humana, Quincenal Comunista-Anárquico*, que va sortir el 18 d'abril de 1886 i tan sols va editar vuit números fins al 25 de novembre d'aquell mateix any,¹¹ i en segon lloc i després d'una llarga pausa d'un any i mig, el seu successor, *Tierra y Libertad, Quincenario Anárquico-Comunista*, que va aparèixer per primera vegada el 2 de juny de 1888 i va publicar vint-i-tres números quinzenals, fins al 6 de juliol de 1889.¹² Entremig dels dos diaris, i a partir del 1887, ells

9. Sobre el Congrés Cosmopolita, vegeu Teresa ABELLÓ: *Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1914)*, Barcelona, Ed. 62, 1987, p. 46-54.

10. José ÁLVAREZ JUNCO: *La ideología política...*, p. 360.

11. Va sortir a Barcelona i es va traslladar a Gràcia al novembre, poc abans de desaparèixer.

12. Vegeu la fitxa d'ambdós periòdics a Francisco MADRID SANTOS: *La prensa anarquista y anarcosindicalista en España desde la I Internacional hasta el final de la Guerra Civil*, tesi de doctorat inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1988-1989, p. 377 i 384 (pot consultar-se a: <WWW.CEDALL.ORG>). Desaparegut *Tierra y Libertad*, els comunistes anàrquics de Barcelona van editar set números del periòdic *La Revolución Social* (del 8 de setembre de 1889 al 20 de gener de 1890).

mateixos van crear la «Biblioteca Anárquico-Comunista», que va traduir i publicar uns quants fullets. Això no obstant i en paraules de Jordi Piqué:¹³

Hugas i Borràs no desenvolupen una elaboració pròpia de la teoria anarco-comunista, i fonamenten la seva ideologia amb la literatura anarquista estrangera. La seva tasca principal se centra principalment a desenvolupar una crítica ferotge contra la teoria col·lectivista i contra l'organització i la tàctica que seguia la FTRE.

Molts anys després, l'historiador anarquista Max Nettlau es va mostrar crític amb la línia editorial d'ambdós periòdics i amb el pensament que els sustentava:

Aquests diaris [...] em produeixen aquesta impressió d'estretor i de fanatisme que sol agafar la propaganda d'una idea, encara que sigui la millor, quan es vol col·locar en el lloc d'una altra. És la mentalitat del «surt d'aquí que ja m'hi poso jo», tant en l'anarquia com en altres assumptes. Si en un lloc on predominen el prejudici, les idees reaccionàries, la nova idea socialista es manifesta a grans crits, a cops de martell, hom saluda llavors aquesta empenta. Però si es fan servir aquests mateixos procediments de lluita sense treva contra aquells que han acceptat i mantingut amb entusiasme i sacrifici una idea com la del col·lectivisme anarquista, que tota la Internacional Llibertària va enarborar durant tants anys, llavors aquest zel fanàtic dels Hugas i Borràs fa molt mal efecte: hi havia a Espanya i al món en general prou de lloc per a dues concepcions econòmiques de l'anarquia, com també per a d'altres i també per a les seves modificacions graduals.¹⁴

Renée Lamberet va matisar després aquestes crítiques i les va considerar massa unilaterals, sobretot les referides a un home com Borràs, que va moderar les seves posicions en els darrers anys de la seva vida i a qui Nettlau tan sols coneixia per mitjà dels seus adversaris d'*El Productor*.¹⁵

13. J. PIQUÉ: *Anarco-col·lectivisme...*, p. 96-101.

14. Max NETTLAU: *La Première Internationale en Espagne*, p. 501-505. Original en francès.

15. *Ibidem*, p. 651-652, n. 54. Completelem la visió del tarannà de Borràs dient que tenia una ploma esmolada i que no s'estava de referir-se als col·lectivistes de *La Tramontana* com a la «derecha anarquista» o, més directament, com a «legalistas-orgánico-masones» [vegeu el periòdic *El Perseguido* (Buenos Aires), 16 d'abril de 1893].

Mentrestant, la polèmica ideològica havia seguit el seu camí, per bé que en un clima de discussió cada cop més cordial i més desapassionat. A poc a poc, els col·lectivistes van anar flexibilitzant les seves posicions i a l'octubre del 1888, quan va tenir lloc a València l'últim congrés de la FTRE, ja es va declarar que formaven part de l'organització tots aquells que «accepten la Anarquía, sin distinciones de procedimientos revolucionarios, ni de escuelas económicas». Malgrat la ferma resistència que encara hi oposava Ricardo Mella, el màxim i darrer defensor del col·lectivisme, totes dues posicions van anar confluint lentament en una de sola que Fernando Tarrida del Mármol va resumir, com ja hem dit, en l'expressió «Anarquía sense adjectius», que va fer fortuna. En realitat, però, les tesis comunistes es van anar imposant de forma natural fins a esdevenir clarament majoritàries, en una evolució que Álvarez Junco resumeix d'aquesta manera:

Hacia 1890, aunque la posición aceptada sea la «anarquía sin adjetivos», los comunistas han ganado la batalla. [...] En 1891, Malatesta hace una gira por España que podríamos calificar de triunfal a efectos del problema que nos ocupa. Y surgen nuevos periódicos, todos comunistas [...]. La polémica languidece durante los primeros años noventa. [...] El comunismo ha triunfado, pese a que no se considere necesario exigir declaraciones de adhesión a este principio y se acepta, en general, [...], que «no hay dogma económico».¹⁶

Així, doncs, posades les bases per a una entesa definitiva entre col·lectivistes i comunistes, el moviment anarquista pot orientar-se cap a la tàctica de les vagues generals del període 1890-1893. Tanmateix, és en aquells mateixos anys quan comença l'exacerbació de la repressió policial contra el moviment anarquista per part dels governs oligàrquics de l'Espanya de la Restauració, amb la resposta violenta posterior a la vaga general del Primer de Maig de 1891 i les execucions, les tortures i els empresonaments posteriors a la revolta agrària de Jerez de la Frontera del gener de 1892. Aquesta dinàmica, com és lògic, va radicalitzar les postures dels grups comunistes partidaris de l'acció individual i directa i va acabar arrossegant tot el moviment anarquista en general. Martí Borràs va ser precisament una víctima indiscutible d'aquesta espiral d'acció i repressió que va clausurar dramàticament l'última dècada del segle XIX.

16. ÁLVAREZ JUNCO: *La ideología política...*, p. 367. Vegeu també la detallada exposició de J. PIQUÉ: *Anarco-col·lectivisme...*, p. 75-153.

L'ESPIRAL ACCIÓ/REPRESSIÓ

En efecte, uns sis mesos abans de la mort de Borràs, un litògraf anarquista anomenat Paulí Pallàs, executant l'acte solitari, espontani i heroic de la «destrucció redemptora» de què parlava Bakunin, havia llançat dues bombes Orsini contra el general Martínez Campos en plena Gran Via barcelonina. Poques setmanes després, s'havia produït també l'atemptat del Gran Teatre del Liceu, que va desencadenar l'empresonament massiu d'anarquistes i va propiciar, a partir de la teoria conspirativa de la policia i de la necessitat d'un escarment públic, l'execució no tan sols de Santiago Salvador —autor confés del segon atemptat—, sinó també la de sis innocents més al castell de Montjuïc.

Borràs va ser víctima directa d'aquesta dinàmica repressiva i, tal com ja hem dit abans, va acabar levant-se la vida, angoixat per les esmentades penes de mort que pesaven damunt d'alguns dels seus companys, desconcertat per la sort incerta que l'esperava a ell mateix i, finalment, profundament aclaparat per la seva estada a la presó i per una sordesa que li impedia defensar-se. L'execució dels sis condemnats es va produir dotze dies després de la mort de Borràs i es dona la circumstància que, com ja veurem, un dels afusellats va ser precisament un altre anarquista igualadí.

Borràs, efectivament, no va ser pas l'únic àcrata igualadí engarjolat o víctima de la repressió d'aquells anys. Per començar, i com a conseqüència dels dos atemptats a què ens acabem de referir, van ser detinguts uns altres sis naturals de la capital de la comarca de l'Anoia. Un d'ells, el fuster i serrador Francesc Vilarrubias i Baliu (1849-?), havia hagut de canviar la seva vila natal per Gràcia —com Borràs— i, després d'anar sortejant diversos processos, va acabar essent condemnat a cadena perpètua, fins que l'indult del 1900 el va alliberar de la presó de Ceuta, on va haver de romandre durant gairebé sis anys. Però el cas més rellevant és sens dubte el de Manuel Ars i Solanellas, àlies *el Pelat*, nascut a Igualada a finals del 1859 i pertanyent a una nova generació d'activistes que va mostrar un escàs interès per les discussions teòriques sobre l'organització de la societat futura i que, en canvi, es va implicar a fons en les mobilitzacions dels inicis de la darrera dècada del segle XIX.¹⁷

17. Vegeu-ne una biografia completa a Antoni DALMAU I RIBALTA: «Manuel Ars i Solanellas (1859-1894), l'estampador afusellat injustament a Montjuïc», *Revista d'Igualada*, núm. 28 (abril 2008), p. 16-41. Ja en la seva època, Ars va ser àmpliament designat i conegut amb el cognom erroni *Archs*, que ha prevalgut en tots els papers i que va ser utilitzat després pels seus descendents.

Ars era un home impetuós i no gaire amic de profundes reflexions, que va néixer en el si d'una família d'idees carlines. La seva sociabilitat de signe anarquista es va produir no precisament a través de l'estudi i la lectura, sinó per la via natural dels joves de la seva classe en la Igualada d'aquells temps: formació bàsica a l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera; festes, balls i cor claverià en el Centre Coral Apol·lo (Coro Vell); i, finalment, idees i delegacions societàries en la Societat de Vetaires de Cotó, de la Unió Manufacturera. Però la crisi va acabar allunyant-lo també de la seva vila nadiua cap al 1880, el va fer instal·lar a Sants i li va aconsellar canviar el seu ofici originari de teixidor pel d'estampador al Prat Vermell, la indústria de tints de Bertrand i Serra situada a la marina de l'esmentat poble de l'extraradi barceloní. Ben aviat va participar en el congrés clandestí de la Unió Manufacturera d'agost del 1885 i és possible que assistís al Congrés Ampli, celebrat per les societats de resistència a Madrid el març del 1891. Però, en qualsevol cas, la seva eclosió com a líder obrer es va produir durant la vaga d'estampadors del 1892, el darrer conflicte important que va tenir lloc al Pla de Barcelona abans de l'etapa d'immobilisme forçós del període 1893-1896, en plena repressió derivada dels atemptats anarquistes d'aquells anys.

La vaga d'estampadors es va desenvolupar al llarg de setze setmanes, fonamentalment als pobles de Sant Martí de Provençals, Sants i l'Hospitalet. El conflicte va adquirir unes dimensions tan grans que el governador civil va resignar el comandament en la persona del capità general i aquest va declarar l'estat de guerra fins que la vaga es va acabar a finals de juliol, amb un balanç francament negatiu per als convocants. Ars va ser detingut durant el conflicte i, quan va tornar al carrer, va tenir una sorollosa participació en un míting celebrat al Saló Eslava, en el qual va mantenir posicions molt radicals, enfrontades amb el pacifisme de la comissió gestora.¹⁸ Acabada la vaga, *el Pelat* va continuar sostenint punts de vista més aviat extremistes, com quan va al·ludir a la necessitat d'un «baptisme de sang» en un acte celebrat a la plaça de toros al gener del 1893.¹⁹ El radicalisme de Manuel Ars encara va tenir l'oportunitat de manifestar-se públicament en altres mítings d'aquell 1893 fins

18. *El Diluvio*, 19 de juny de 1892.

19. *El Diluvio*, 2 de gener de 1893. Va ser precisament en aquest míting que la coneguda dirigent Teresa Claramunt, en una intervenció més aviat moderada i pragmàtica, va dubtar de la capacitat revolucionària dels reunits, «puesto que no creía que hubiera, entre los allí reunidos, tres hombres de pelo en pecho».

que la seva notorietat va acabar costant-li molt cara, ja que va ser un dels primers detinguts després de l'atemptat de Paulí Pallàs contra el general Martínez Campos a la Gran Via el dia de la festa de la Mercè (24 de setembre).

Acusat per la policia a la premsa de pertànyer al grup Benvenuto Salut, de confusa i dubtosa existència, al començament va aconseguir sortejar amb sengles sobreseïments la implicació en dos processos (el segon, per l'atemptat del Liceu), però no va poder evitar ser acusat en el sumari reobert per l'atemptat de la Gran Via.²⁰ En aquesta causa, completament arbitrària, va recaure sobre Manuel Ars i uns altres cinc anarquistes una condemna de mort que es va executar amb un afusellament en un dels fossats del castell de Montjuïc el 21 de maig de 1894. En definitiva, i tal com va escriure Vicens Vives, Manuel Ars va pagar «la seva acció al davant de les masses del tèxtil més que una suposada intervenció en l'atemptat [*contra Martínez Campos*]».²¹

Poc abans de ser ajusticiat, Manuel Ars va deixar escrita una emotiva carta dirigida al seu fill en la qual el convidava a abraçar lliurement la causa anarquista per «emancipar al mundo de tanto antagonismo imperante y de tantas injusticias como reinan». Es dona la tràgica circumstància que aquest fill, Ramon Ars [*Archs*] i Serra, fidel a l'herència del seu pare, va acabar essent el principal responsable dels anomenats *grups d'autodefensa confederals* durant els anys del pistolisme a Barcelona. Enemic número u de la policia i dels sequaços del Sindicat Lliure, va ser detingut l'any 1921 i el seu cadàver va aparèixer en ple carrer cosit a bales, ferit d'arma blanca i completament desfigurat. Així, doncs, gairebé trenta anys després de la mort del *Pelat*, el nínxol on era enterrat al cementiri de Montjuïc va obrir-se de bell nou per a enterrar-hi el seu fill, traspassat també de forma violenta.²²

Manuel Ars i Solanellas no va ser l'únic anarquista igualadí ajusticiat en aquells anys a conseqüència de la duríssima repressió derivada dels tres grans atemptats del darrer decenni del segle XIX. Un altre company de la seva mateixa generació, Josep Molas, va tenir el trist honor de

20. Sobre el grup Benvenuto Salut, vegeu Antoni DALMAU I RIBALTA: *El procés de Montjuïc...*, p. 193-194. També en aquest llibre hi ha tota la informació relativa als atemptats, els processos i les condemnes d'aquells anys.

21. Jaume VICENS I VIVES i Montserrat LLORENS: *Industrials i polítics (segle XIX)*, Barcelona, Vicens-Vives, 1958, p. 168.

22. A. DALMAU: «Manuel Ars i Solanellas...», p. 38-41.

figurar entre els presos i posteriorment torturats i afusellats anarquistes que van ser represaliats com a conseqüència del tercer gran atemptat, el del carrer dels Canvis Nous, esdevingut el dia 7 de juny de 1896 durant la processó de Corpus.²³

No pot pas dir-se que Josep Molas i Duran, àlies *el Burleta* (1861-1897), fos un dirigent rellevant, ni de bon tros.²⁴ Paleta de professió, va ser un home solter d'escassa instrucció i mirada astuta i viva, amb una tendència burlesca i irònica que explica el renom amb què va ser conegut. Per raons que desconeixem va acabar recalant igualment a la vila de Gràcia —que en aquella època era un important centre fabril d'uns cinquanta mil habitants—, com abans ho havien fet els esmentats Borràs i Vilarrubias. Quan es van produir els dos atemptats del 1893, va ser detingut i va romandre més d'un any a la presó sense arribar a ser ni tan sols interrogat. Però quan va tenir lloc l'atemptat del carrer dels Canvis Nous el 1896, Molas va ser detingut de seguida i va ser un dels presos que van ser salvatgement torturats en el tristament cèlebre calabós número zero del castell de Montjuïc. En la reconstrucció policial imaginària dels fets, va ser assignada a Molas, sense cap mena de prova consistent, la responsabilitat de ser coautor de l'atemptat amb una cooperació directa: sempre segons la policia, va preparar dues bombes Orsini que no va tenir prou valor de llançar pocs dies abans d'aquell fatídic 7 de juny, data en la qual el tèrbol marsellès Tomás Ascheri, cridat a ser considerat l'autor material de l'explosió, sí que es va atrevir finalment a tirar un artefacte en plena processó.

Molas va denunciar, davant el consell de guerra que el va jutjar, les tortures de què havia estat víctima. Inútilment, és clar, ja que la sentència definitiva del Consejo Supremo de Guerra y Marina el va condemnar a mort, juntament amb uns altres quatre anarquistes (Ascheri, Alsina,

23. Com a conseqüència de la repressió derivada de l'atemptat del carrer dels Canvis Nous, van ser detinguts una quarantena d'anarquistes d'Igualada i de l'Anoia que, en la seva immensa majoria, mai no havien sortit de la comarca i, per consegüent, mai no havien posat els peus a Barcelona. A part de Josep Molas, Baldomero Oller, Pere Marbà i Josep Pons, que esmentem en el cos d'aquest article i que residien al Pla de Barcelona, cal esmentar principalment Frederic Carbonell, els germans Valeri i Ramon Just, Pere Trabal, Josep Bassas, Joan Reig, Pere Padró i Pere Pons.

24. Vegeu la biografia de Molas a Antoni DALMAU: «El tràgic final de Josep Molas i Duran, àlies *el Burleta* (1861-1897)», *Revista d'Igualada*, núm. 30 (desembre 2008), p. 18-31.

Nogués i Mas). Tots van ser afusellats a l'anomenat «castell maleït» la matinada del 4 de maig de 1897.

Cal dir que altres anarquistes amb el mateix origen i de la mateixa generació que Ars i Molas, tot i haver estat víctimes de la magna repressió d'aquells anys, van aconseguir tanmateix de salvar les seves vides. És el cas de Baldomero Oller (1859-1936) i de Pere Marbà (1860-1938?), sens dubte dos personatges de més entitat que l'últim que ha ocupat la nostra atenció i que, com a conseqüència de la fortuna desigual que els va atribuir el disseny capritxós de les autoritats governatives i militars, van acabar essent representatius de la trajectòria anarquista a l'exili i a l'interior, respectivament.

Baldomero Oller i Tarafa, nascut a Calaf (Anoia) el 1859 i sastre de professió, ja va passar part de la seva infantesa a Barcelona, amb la seva família. Sabem poca cosa de la seva formació i del seu activisme llibertari, però ens consta que el 1889 va assistir al Congrés «possibilista» de París, expressió de la divisió profunda d'aquells moments en el moviment socialista francès. Posteriorment, el rastre d'Oller ens trasllada a les detencions de l'època de la bomba del carrer dels Canvis Nous (1896), però amb la circumstància extraordinària que el nostre home i la seva companya ja es trobaven arrestats des de la vigília de l'esmentat succés sagnant. De manera que el governador civil, aprofitant que ja el tenia a la presó, va posar a disposició del jutge militar aquell «conocido agitador terrorista de gran influjo entre los de su clase». Ja a Montjuïc, Oller va compartir cel·la i dissort amb anarquistes tan notables com Anselmo Lorenzo, *Federico Urales* o Tarrida del Màrmol, i va ser, amb ells, un dels autors de les nombroses cartes de denúncia que els presos van aconseguir de treure a l'exterior, per tal que l'opinió pública arribés a tenir coneixement de les tortures practicades pel sinistre tinent Narciso Portas i els seus sequaços. El mateix Oller va perdre dos dits a conseqüència dels turments de Montjuïc i, després de ser inclòs a la llista dels amenaçats amb la pena de mort, va aconseguir sortir del procés amb una condemna de vint anys de presó.

I aquí va començar l'exili forçós del sastre de Calaf: tres anys als presidis de l'Àfrica; uns altres quatre de desterrament forçós a Londres, on va prosseguir el seu activisme al costat de l'infatigable Tarrida del Màrmol i va començar les seves tasques de corresponsal de *La Publicidad*; i prop d'uns altres vint a París, on va anar abandonant la seva militància de forma gradual a partir dels fets de la Setmana Tràgica de Barcelona i on va néixer la seva passió per invents tan espectaculars com la construcció d'un dirigible. Als anys vint, Oller va tornar a Barcelona

amb tota la família i, ja en plena vellesa, va aconseguir de conèixer la República i el començament de la Guerra Civil. Però, malgrat que no va oblidar mai el seu ideari progressista, la distància i el pas dels anys l'havien allunyat des de feia temps de tota militància concreta.²⁵

Pere Marbà i Cullet, en canvi, respon perfectament al prototipus de militant abnegat i fidel que entrega per complet la seva vida a la causa. En la seva joventut, i com el seu amic Manuel Ars, va absorbir els seus anys tendres amb una avidesa il·limitada: seriós i formal en el seu ofici de teixidor i en la seva militància (Centre d'Amics, secretari de la Societat de Vetaires de Cotó, delegat als congressos de la Unió Manufacturera, promotor de *La Federación Igualadina* i d'un grup lliurepensador...), es va apuntar a totes i cadascuna de les activitats festives que es feien a la seva vila natal: soci del Coro Vell i de La Bandera Negra, membre de l'agrupació coral L'Estrella, casteller, cantaire de les tradicionals caramelles, etc. Expulsat d'Igualada per la crisi, es va traslladar a Barcelona i es va introduir plenament a la cúpula del moviment anarquista, fins al punt que va tenir un notable protagonisme en el Congrés ampli del Pacte d'Unió i Solidaritat (Madrid, 1891) i va anar a parar un període llarg a la presó pels atemptats del final de segle (per exemple, disset mesos per l'explosió del carrer dels Canvis Nous, sense arribar a ser processat en cap moment). Després la seva estrella s'apaga i amb prou feines coneixem els seus passos en els anys de maduresa, més enllà dels seus escrits signats amb el pseudònim de *Poble Patiràs*, i del profund dolor que li va causar la mort prematura del seu fill Palmir (àlies *Federico Fructidor*), un jove i brillant publicista llibertari en qui el mateix Anselmo Lorenzo havia vist el seu «natural successor». Aquest silenci es va prolongar fins a la mateixa mort de Pere Marbà, esdevinguda probablement durant la Guerra Civil (1938?).

Recapitem: amb uns deu anys menys que Borràs i Vilarrubias, els Ars, Molas, Marbà i Oller van néixer amb pocs mesos de diferència en l'entorn d'una Igualada en plena crisi que va acabar expulsant-los a la gran urbs barcelonina, on van arribar atrets per l'esquer industrial d'un progrés imparabile i per la calidesa d'una collida fraternal en els medis llibertaris. Això no obstant, tots en van pagar un preu molt alt, ja fos amb la vida en els dos primers casos, ja fos amb llargs anys de presó i d'exi-

25. Vegeu la biografia d'Oller a Antoni DALMAU I RIBALTA i Josep M. SOLÀ I BONET: «Baldomero Oller (1859-1936), anarquista, periodista i inventor calafi», *Revista d'Igualada*, núm. 29 (setembre 2008), p. 30-55.

li en els altres dos. Tots, en definitiva, van patir en pròpia carn el duríssim càstig d'un moviment repressor de gran abast que va desarborar per complet l'anarquisme català durant el canvi de segle.²⁶

No van ser els únics, és clar, ni tan sols a la seva població nadiua, ja que alguns membres de les generacions més joves els van acompanyar en el seu llarg infortuni: per exemple, el teixidor Josep Pons i Vilaplana, àlies *Pepet* (1872-?), que als seus vint-i-cinc anys i també a conseqüència de l'atemptat del carrer dels Canvis Nous, va conèixer igualment els presidis de l'Àfrica i l'exili de Londres, Bèlgica i Holanda.²⁷ Però aviat arribarien, un cop ja travessat el llindar del segle XX, les noves fornades d'anarquistes, també igualadins, que viurien la plenitud dels millors anys de la CNT i la tragèdia de la Guerra Civil. Amb ells, doncs, ens disposem a tancar aquest repàs a la trajectòria del moviment anarquista català vist a través de les biografies atzaroses d'un grapat de llibertaris d'Igualada.

SEGLE XX: SINDICALISME I VAGA. LA GUERRA I L'EXILI

Com és prou sabut, a l'alba del segle XX el moviment anarquista va fer un gir profund en els seus mètodes i els seus objectius, sense abdicar, naturalment, de la «Idea» i de la revolució social. Per començar, es va produir l'abandonament gairebé absolut de l'acció violenta, que no sols els havia conduït a un dolorós camí sense sortida, sinó que també els havia allunyat de la mateixa classe obrera. Al mateix temps, aquest canvi estratègic es va manifestar en un doble sentit: d'una banda, amb l'enfortiment del sindicalisme revolucionari d'inspiració francesa, sobre la base de les societats de treballadors; i, d'altra banda i a partir de l'expansió del mite revolucionari de la vaga general, amb la convocatòria de vagues obreres, com les que es van engegar poc després del canvi de cen-

26. L'abast d'aquesta repressió va ser, en efecte, molt més gran del que sempre s'ha dit. Així, per exemple, els empresonaments derivats de la bomba del carrer dels Canvis Nous no van ser simplement «uns quatre-cents» com sempre s'ha dit, sinó molts més, segons hem pogut demostrar al nostre llibre recent *El procés de Montjuïc...*, ja citat.

27. Vegeu la biografia de Pons a Antoni DALMAU I RIBALTA: «Josep Pons i Vilaplana, àlies *Pepet*, d'ofici teixidor (1872-?)», *Revista d'Igualada*, núm. 32 (setembre 2009), p. 20-29.

túria.²⁸ Com no podia ser d'altra manera, aquesta notable transformació d'objectius i de mètodes, aquest «ressorgiment de l'organització» —oposat a la «fòbia antiorganitzativa» dels anys anteriors—, va requerir un període apreciable i es va saldar tot sovint amb fracassos sonors, com en el cas de la immensa majoria de les vagues dels anys 1901-1903, amb l'abatiment consegüent del moviment obrer (el «triste marasmo» de què parlava Anselmo Lorenzo). Però en un termini mitjà va començar a donar els seus fruits, com ho demostra la creació de Solidaritat Obrera (1907), amb una notable diversitat de progenitors, i el sorgiment de la CNT, el gran sindicat anarquista nascut el 1910, ara fa poc més de cent anys.

Aquesta nova fase, que en realitat traspasa el primer terç del nou segle i s'allarga fins a la Guerra Civil, va tenir lògicament els seus mentors, els seus dirigents i els seus agents operatius repartits per totes les organitzacions territorials. I, com és natural, també es fa possible explicar-la a través de la peripècia personal de certs afiliats que, havent viscut l'exaltació dels primers anys de la CNT i de la revolució de 1936-1939, van acabar sofrint les conseqüències de la victòria franquista i van conèixer l'amargura de l'exili. Entre aquests homes, cal ressenyar, com a mínim i a títol d'exemple, dos llibertaris més d'Igualada que van tenir un paper determinant en l'evolució de l'anarcosindicalisme d'aquests anys. Ens referim a Joan Ferrer i Farriol i a Josep Viadiu i Valls, dos representants conspicus d'una nova generació que va trempar les seves pacífiques armes, després de l'esclat de la Setmana Tràgica (1909), en la naixent CNT.

Joan Ferrer i Farriol (1896-1978) és, sense cap mena de dubte, l'anarquista igualadí més ben conegut, sobretot a causa de l'èxit editorial que va obtenir en el seu moment, en plena transició, el llibre de Baltasar Porcel que recollia la seva llarga i accidentada trajectòria vital.²⁹ Ferrer, la professió originària del qual era la de blanquer però que després va practicar una gran varietat d'oficis, va ser un agitador i un publicista infatigable que va participar en mil combats i va patir presidi diverses vegades, sempre a

28. Pere GABRIEL: «Sindicalismo y huelga. Sindicalismo revolucionario francés e italiano. Su introducción en España», *Ayer*, núm. 4 (1991), p. 15-45. Vegeu també Antoni DALMAU: *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*, Barcelona, Columna, 2008, cap. I.

29. Baltasar PORCEL: *La revuelta permanente*, Barcelona, Planeta, 1978 (premi Espejo de España). Vegeu també els records recollits per Joan Ferrer i Farriol en el seu llibre *Costa amunt: Elements d'història social igualadina*, Choisy-le-Roi, [Terra Lliure], 1975.

cavall d'Igualada i Barcelona. Va tenir un paper determinant en episodis tan arduos com la lluita per la sindicació de les dones (1913) o la vaga de la pell per demanar la jornada laboral de vuit hores (1915), un èxit emblemàtic que, per cert, van aconseguir els blanquers d'Igualada tres anys abans que ho fessin els barcelonins. Durant la República, Ferrer va perseguir amb afany però sense èxit una entesa entre *faistes* i *trentistes*. Declarada la Guerra, es va integrar al comitè revolucionari igualadí i va tenir un protagonisme destacat en les col·lectivitzacions de la seva ciutat natal, on va ser primer tinent d'alcalde i regidor d'Agricultura. Més tard va tornar a Barcelona per a dirigir el diari vespertí *Catalunya* i finalment va marxar cap al front com a corresponsal del periòdic *Solidaridad Obrera*.

Després de la derrota, Ferrer i Farriol va passar a França, on va romandre durant molt de temps als camps d'internament d'Argelers i Barcarès, i va acabar definitivament exiliat a Marsella, Tolosa i París, on va continuar militant i escrivint de manera incansable. Mort Franco, encara va aconseguir tornar a la seva estimada Igualada i va fer un míting, ja vell, als antics locals de la desapareguda Federació Obrera, que tant havia contribuït a aixecar. En una època tan dramàtica com la de l'exili republicà i llibertari, en la qual es van viure tantes dissensions i ruptures, Ferrer va militar sempre en l'ortodòxia confederal i va deixar escrits uns quants llibres i milers d'articles.

Josep Viadiu i Valls (1890-1973), potser menys conegut que el seu compatriota i amic, va compartir amb Ferrer una grafomania realment incurable, però va tenir sens dubte una significació més rellevant a la cúpula del moviment anarcosindicalista català. Curiosament, procedia d'una família burgesa —el seu pare era fabricant blanquer—, però aviat va renunciar als seus orígens familiars per lliurar completament la seva vida a la «Idea», després d'un breu pas juvenil pel lerrouxisme igualadí. Instal·lat a Barcelona, ben aviat va començar a col·laborar a *Solidaridad Obrera* i va travar una forta amistat amb Salvador Seguí, *el Noi del Sucre*, el principal líder de la CNT catalana, amb qui va compartir sostre durant llargs períodes i, també, totes les peripècies de l'organització sindical fins a l'assassinat de Seguí el març del 1923.³⁰ Així, es pot observar una activa presència de Viadiu a la vaga general revolucionària del 1917, al

30. Viadiu va dedicar al seu íntim amic la biografia *Salvador Seguí («Noy del Sucre»): El hombre y sus ideas*, València, Cuadernos de Cultura, 1930, col. «Cuadernos de Cultura», núm. XXI. Biografia que ha estat reproduïda, amb el títol «Nuestro “Noi del Sucre”», a *Salvador Seguí: Su vida, su obra*, París, *Solidaridad Obrera*, 1960, col. «Cuadernos Populares», núm. 2.

congrés de blanquers del 1918, al congrés de Sants i la creació del Sindicat Únic el 1918, a la deportació massiva al castell de la Mola, Menorca, el 1920, i a la conferència de Saragossa el 1922.

Al llarg d'aquests anys, l'aportació de Viadiu al triomf de les tesis dels sindicalistes al si de la CNT havia estat essencial, no sols pels seus nombrosos articles o els seus discursos i excursions propagandístiques en defensa de l'establiment del Sindicat Únic, sinó també pel seu afany reiterat d'ampliar l'organització més enllà de la classe obrera industrial, per tal que pogués donar cabuda a d'altres grups socials, com ara el dels botiguers o els anomenats *treballadors tècnics*. En aquest sentit, no resulta gens aliè als seus punts de vista i a la seva influència el posicionament públic de Salvador Seguí a favor que els sindicats anessin més enllà del seu paper tradicional de defensa dels treballadors com a productors per lluitar així mateix pels drets dels consumidors.³¹ Una cosa semblant es pot dir de la seva defensa de l'enfortiment de la capacitat organitzadora del sindicat, a l'estil del model francès, que a la pràctica s'havia de traduir en la necessitat de comptar amb més disciplina, funcionaris a sou, fons de vaga, etc.³²

Cal dir també que Viadiu va dirigir la *Soli* des de València (1922) i que, després d'un període d'una certa reclusió durant l'època republicana que va coincidir amb la infantesa dels seus fills, ho va fer de bell nou durant la Guerra i a l'exili. Viadiu va fugir a França després de romandre fins al darrer minut a la redacció del diari anarquista i va haver d'estar uns quants mesos al camp de Sant Cebrià de Rosselló i d'allí va passar a París, on va trobar per casualitat el seu vell amic Joan Peiró. A les acaballes del 1939 va aconseguir fer el salt des de Bordeus fins a la República Dominicana —on va fer una breu i penosa estada que va explicar-nos Josep Peirats amb tota mena de detalls— i va recalar definitivament a Mèxic (1942), des d'on va continuar col·laborant en multitud de periòdics anarquistes fins a la seva mort, esdevinguda a la darrereria del 1973. Viadiu va ser el company d'una dirigent llibertària tan reconeguda i apreciada com la valenciana Llibertat Ròdenas (1892-1970), amb qui va compartir tota la vida i, en particular, la dramàtica circumstància de per-

31. Angel SMITH: *Anarchism, Revolution and Reaction. Catalan Labour and the Crisis of de Spanish State, 1898-1923*, Nova York i Oxford, Berghahn Books, 2007, p. 266 i 305.

32. Gerald H. MEAKER: *La izquierda revolucionaria en España (1914-1923)*, Barcelona, Ariel, 1978, p. 293.

dre dos dels seus tres fills, morts en la lluita contra el Tercer Reich al setge de Leningrad.³³

En definitiva, no és possible recórrer l'exaltació dels primers anys de la CNT, amb la seva espectacular expansió fins als anys del pistolerisme del Sindicat Lliure de la patronal, sense conèixer l'aportació i l'entrega personal d'homes com Ferrer i Viadiu, el primer bàsicament amb el seu activisme en una estructura territorial tan notable com la d'Igualada i el segon des de la cúpula del sindicat a Barcelona, formant part del reduït nucli de la direcció, juntament amb homes com Seguí, Joan Peiró, Àngel Pestaña o Simó Piera. Posteriorment, la trajectòria dels dos amics en els respectius exilis a París i Mèxic resulta summament representativa de la duríssima prova que va significar aquella amarga experiència, així com de la fidelitat als ideals juvenils de tota una generació malaguanyada per les conseqüències de la revolució i de la guerra.

33. Vegeu una àmplia biografia de Viadiu a Antoni DALMAU I RIBALTA: «Josep Viadiu i Valls (1890-1973), publicista i director de *Solidaridad Obrera*», *Revista d'Igualada*, núm. 33 (desembre 2009), p. 30-55.